

Οἱ σημερινοὶ πόλεμοι, σὲ κεῖνα τοῦλάχιστο τὰ κράτη ποῦ εἶναι βιομηχανικῶς πολὺ προοδευμένα, εἶναι πόλεμοι καθαρῶς οἰκονομικοὶ καὶ γίνονται πρὸς κατάκτηση γέων ἀγορῶν, ἀποικιῶν, καὶ διάδοση τῶν χρηματιστικῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν ἐγδιαφερομένων βιοχηχανικῶν τάξεων.

Μπροστὰ στὸ νέο παντοδύναμο βιομηχανικὸ οἰκονομικὸ παράγοντα, δλες οἱ προηγούμενες αἰτίες τῶν περασμένων ἔποχῶν (δυναστικὰ συμφέροντα, ἔθνικοι θρησκευτικοί, ίδεολογικοὶ καὶ προσωπικοὶ λόγοι) ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα χάγουν δλότελα τὴν σημασία τους.

Ἄφοῦ λοιπὸν οἱ πόλεμοι μὲ τὴν διαρκῆ βιομηχανική καὶ οἰκονομική ἔξελιξη τῆς ἀνθρωπότητας καταντοῦν μοιραίως μόνον οἰκονομικοὶ, μᾶς μένει νὰ ἔξετάσωμε ἐὰν αὐτὴ ἡ ἴδια οἰκονομικὴ ἔξελιξη μᾶς δίγει καμμιὰ προὔποθεση ποῦ νὰ ἀγαιρέσῃ τὴν αἰτία τοῦ πολέμου, ποῦ νὰ κάνῃ δηλαδὴ ὥστε δὲ πόλεμος νὰ χάσῃ πλέον τὴν ωφέλιμή του ὑπόσταση καὶ νὰ καταντῇ σὺ περιττὸς καὶ δλαβερός.

Ἐδῶ μοῦ φαίνεται λογικῶς μόνο μιὰ ἀπάντηση· εἶναι δυνατή: Ἐγόσω τὸ ἐπίπεδο τῆς βιομηχανικῆς, οἰκονομικῆς καὶ λοιπῆς ἀναπτύξεως μεταξὺ τῶν διαφόρων κρατῶν δὲν εἶναι τὸ ἴδιο, ἐγόσω ἐπομένως ὑπάρχει διαφορὰ πολιτισμοῦ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἄλλα μὲν κράτη εἶναι πολὺ ἔξελιγμένα οἰκονομικῶς καὶ πγευματικῶς, ἄλλα δὲ πολὺ πίσω ἢ καὶ σὲ ἀρχέγονο κατάσταση — δπως οἱ διάφορες ἀποικίες λ.χ.— κατ' ἀνάγκην θὰ ὑπάρχῃ καὶ δὲ πόλεμος, κατ' ἀνάγκην δὲ ποιὸ πολιτισμένος καὶ δυνατὸς θὰ ἀγακατώγεται στὶς ὑποθέσεις τοῦ δλιγώτερον ἔξελιγμένου γιὰ νὰ τὸν ἔχμεταλλευ-

θῆ. Τοῦτο εἶναι δχι μόνον ἀναπόφευκτος φυσιολογικὸς γόμος, ἀλλὰ συγάμα προοδευτικὸς καὶ εὐεργετικός, γιατὶ μεταδίδει τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τῆς ἀνώτερες στις κατώτερες φυλὲς καὶ βαθμηδόν δύνηγετ τὴν ἀνθρωπότητα σὲ ἔνα καθεστώς διοικούσοφου πολιτισμοῦ. Δπου δλα τὰ κράτη πρέπει νὰ ἔχουν τὸν ἕδιο ὄλιχό, ἥθικό καὶ πνευματικὸν πολιτισμό. "Οταν φθάσῃ ἡ στιγμὴ αὐτὴ τῆς γενικῆς ἴσοπεδώσεως τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ λοιποῦ πολιτισμοῦ — καὶ θεωρητικῶς δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μή φθάσῃ — τότε, καὶ μόνον τότε, ὑπάρχει ἐλπίδα δ πόλεμος νὰ χάσῃ τὸ λόγο τῆς ὑπάρξεως του καὶ νὰ χαθῇ, γιατὶ θὰ ἔχουν ἐξαφαγισθῇ καὶ οἱ ἔγωιστικὲς προύποθέσεις ποὺ τὸν γέννησαν καὶ τὸν ἐγίσχυσαν ως τατώρα. "Ωστε δχι εἰρηγιστικὲς προπαγάνδες, χριστιανικὲς ἥθικολογίες καὶ ὑποχειμενικὲς φιλανθρωπικὲς οὐτοπίες θὰ μᾶς φέρουν τὴν κατάργηση τοῦ πολέμου, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἔγωιστικὸ συμφέρο τῆς ἴσοπεδωμένης πιὰ βιομηχανικῶς καὶ ἐκπολιτιστικῶς κοινωνίας. Καὶ πράγματι θὰ καταντήσῃ δχι μόνον δσκοπο, ἀλλὰ καὶ βλαβερὸ νὰ θελήσῃ ἔνας λαὸς νὰ καθυποτάξῃ ἔναν δλλο ἐξ ἵσου πολιτισμένο. "Ο πόλεμος καὶ ἀν ἀκόμα τὸν ἐπιτρέψουν οἱ γείτονες, δὲν θὰ ἔχῃ κανένα πραχτικὸ ἀποτέλεσμα, διότι καὶ ἀν ἀκόμα δ ἔνας καταδάλλῃ στρατιωτικῶς τὸν δλλον, δὲν θὰ ἔχῃ σὲ τί νὰ τὸν ἐκμεταλλευθῇ. "Ο νικητὴς δὲν θὰχη τίποτε νὰ προσθέσῃ στὸν πολιτισμὸ τοῦ κατακτηθέντος οὔτε καὶ διφαιρέσῃ. Οἱ παληὸι κάτοικοι θὰ μείνουν καὶ πάλιν κύριοι νὰ ἐκμεταλλεύονται τὸν τόπο τους. "Η σημερινὴ ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ στὰ προηγμένα πάντοτε κράτη δὲν ἐπιτρέπει τὴν σω-

ματική καὶ νομική ἔκμηδένιση τῆς μᾶς φυλῆς πρὸς δφελος τῆς ἀλλῆς.

Ἐνας παρόμοιος λοιπὸν πόλεμος μεταξὺ ἐξ ἵσου πολιτισμένων λαῶν θὰ εἶχε τεράστιες ζημίες καὶ δφελος καγένα. Τὸ ἐντελῶς λοιπὸν δσκοπό καὶ ἀγωφελές ἀφ' ἑνὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἡ συνεῖδηση τῶν πολιτισμένων ἀνθρώπων τοῦ μέλλοντος, που θὰ ἔχουν πιὰ καταλάβει ἐπιστημονικὰ τὴν αἵτια τοῦ πολέμου, ἐπομένως καὶ τὸ ἐντελῶς ἀν ε δ αφικόδικαὶ οὐτοπιστικό τοῦ πλέον για τὴν ἐποχὴν τούς, καὶ ἐκ τρίτου καὶ τὸ δυναμωμένο ταυτοχρόνως ήθικὸ ἀνθρωπιστικό τους αἰσθημα, δόλα μαζί, θὰ συντείνουν νὰ καταργήσουν τὸν πόλεμον, ώς βλαβερὸν πιὰ παράγοντα εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητας. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε δτι τὴν υλικὴν ἀνάπτυξη, συγοδεύει πάντοτε καὶ ἀνάλογη πνευματικὴ καὶ ήθικὴ, ἡ δποια παιζει καὶ αὐτὴ σὲ ώρισμένες στιγμὲς ἔνα δευτερεύοντα ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ πόλεμου, ἐπισφραγίζοντας καὶ κωδικοποιώντας σᾶν νὰ πούμε δτι προετοίμασε καὶ ἐπέτρεψε ἡ υλικὴ τεχνικὴ ἔξελιξη.

Μιὰ κοινωνία τοῦ μέλλοντος που θὰ ἔχῃ φθάσει σὲ μεγάλο σημείο τεχνικῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως, κατ' ἀγάκην θὰ συγοδεύεται καὶ ἀπὸ μεγάλο ἐσωτερικὸ πολιτισμό, που θὰ τὸν διακρίνῃ δχι μόνον μεγάλη ἱστορικὴ πετρα καὶ θετικὴ ἐπιστημονικὴ γνώση, ἀλλὰ καὶ βαθύτατη συγειδητὴ κοινωνικὴ ἰδεολογία, μὲ πλήρη ἐπέγγωση τῆς παγκοσμίου οἰκονομικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἀλληλεγγύης καὶ μὲ εἰλικρινή ἐπιθυμία δπως τὴν πραγματοποιήσῃ. Ἀμα λείφουν λοιπὸν τὰ ἐγωῖστικὰ υλικὰ συμφέροντα τότε οἱ ήθικοὶ ἰδεολογικοὶ παράγοντες θὰ εῦρουν τὸ ἔδαφος ἐλεύθερο καὶ

θὰ ἐκπληρώσουν χωρὶς ἐμπόδια πλέον, τὰ προαιώνια εἰρηνιστικά τους δινειρά.

Ἡ παγκόσμιος εἰρήνη καὶ ἀλληλεγγύη θὰ καταντήσῃ πλέον μοιραίως μιὰ ἵστορικὴ ἀνάγκη καὶ αὐτή, καλύτερα ἔξυπηρετοῦσα τὰ υλικά, ἥθικά καὶ πνευματικά συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ μέχρι τοῦδε πάλη καὶ ἡ ἀμιλλα μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων, ἡ διποία ἔκεντοῦσε καὶ ὑπέθαλπε τὴν ἀνθρωπίνη δραστηριότητα, ἐνγοεῖται δέ γε θὰ χαθῇ καθόλου μὲ τὴν νέα κατάσταση τῶν πραγμάτων. Θὰ ἀλλάξῃ μόνο μορφὴ καὶ κατεύθυνση. Ἀλλως τε δὲ ἀγῶνας καὶ ἡ πάλη καὶ στὶς προηγούμενες ἐποχὲς εἶχαν ἀλλάξῃ πολλὲς μορφές, ἀν καὶ πάντοτε διεφύλαξαν σὲ ώρισμένες στιγμὲς καὶ τὴν μορφὴν ὁμαδικοῦ ἀλληλοσκοτώματος καὶ σπαραγμοῦ.

Στὸ μέλλον ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ θὰ χαθῇ ως περιττὴ πλέον καὶ ἄχρηστη. Ἡ ἔμφυτη ἀνάγκη τῆς ζωῆς καὶ τῆς βιοπάλης καὶ ἡ εὔγενής ἀμιλλα μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν, ποὺ δέ γε θὰ παύσουν δέναια νὰ διαφυλάσσουν τὴν προσωπικὴ φυλετικὴ τους φυσιογνωμία, θὰ τροφοδοτοῦν δπως καὶ πρὶν τὴν ὁμαλὴ προοδευτικὴ ἐργασία τῆς ἀνθρωπότητας. Ἔξ ἀλλού ἡ εὔγενής φιλοδοξεῖται τῶν ξεχωριστῶν ἀτόμων, δυγαμωμένη στὸ μέλλον καὶ μὲ πιὸ πειθαρχημένο ἐσωτερικὸ ἥθικὸ πολιτισμό, θὰ εἴναι ἀρκετὴ δπως τογώσῃ τὴ δημιουργικὴ ἐργασία τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἔχουν μέσα τους κάποιο τάλαντο. Ὅλοι ἀλλωστε οἱ μέλλοντες πολῖται, ἐπειδὴ θὰ εἴγαι παιδιὰ ἀνώτερου πολιτισμοῦ, θὰ ἔχουν πολὺ ἴσχυρότερη τὴ συνείδηση τοῦ κοινωνικοῦ καθήκοντος καὶ τὴν ἀνάγκη ἐπομένως νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴν κοινωνία. Τελειώνοντας τονίζω καὶ τὸ σπουδαιότερο γεγονός, δτι στὸ μέλλον ἡ πάλη τῆς ἀνθρωπότητας μὲ τὰ ἔξι στοι-

χεῖα τῆς φύσεως θὰ εἶγαι ἀπείρως ἔντονωτέρα παρ' δτι ἥταν ως τὰ τώρα. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀνθρωπότητα ἀφ' ἐνδές θὰ εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ ἐσωτερικά της ἀλληλοφαγώματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ κατέχῃ ἀφαντάστως ἀνώτερα ἐπιστημονικά ἔργα λεῖα καὶ ἐφόδια, ποὺ δλοένα θὰ τῆς προμηθεύῃ ἡ εἰρηνική ἐπιστημονική ἔργασία. Μὲ δὲ λοιπὸν μάτια θὰ ἀτεγίσουν οἱ μέλλουσες γενεὲς τὴν μεγαλειώδη μορφὴν τῆς φύσεως καὶ τοὺς ἀγεξαντλήτους ὄλικους θησαυρούς τῆς. Καὶ θὰ ἴδῃ ἡ μέλλουσα ἀνθρωπότητα θαύματα ἐπιστημονικὰ καὶ ἐκπολιτιστικὰ συνοδευόμενα καὶ ἀπὸ ἀφάνταστα ὄλικὰ πλούτη ποὺ ἡ σημερινὴ πτωχὴ σχετικῶς³ δλα ἐποχὴ μας, οὔτε κατὰ προσέγγιση μπορεῖ νὰ τὰ ἀφαντασθῇ. Ὑποπτευόμεθα μόνο τὸ μοιραῖο καὶ ἀναπόφευκτό τους κρίνοντας ἀπὸ τὴν ώς τὰ τώρα ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας καὶ ἀπὸ τοὺς γενικούς νόμους τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει. Η ζωὴ ἔχει τοὺς ἐσωτερικούς νόμους τῆς καὶ τὴν λογικὴν τῆς. Καὶ κατορθώγει πάντοτε δχι μόνον νὰ δρίσκῃ τὴν ἰσορροπία τῆς, δλὰ καὶ νὰ κάμη τὸ ἐκάστοτε καθεστώς βιώσιμο καὶ λογικὸν τὴν ἐποχὴν τοῦ.

Η ἀνθρωπότητα ἐπέρασε ώς τὰ τώρα τὰ πλέον ἄγρια, βάρβαρα καὶ τραγελαφικὰ γιὰ τὴν ἀντίληψή μας στάδια, χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν κοινωνικὴ της ἰσορροπία καὶ χωρὶς αὐτὰ νὰ τῆς φαίνονται ἀλογα καὶ κακά. Θάταν λοιπὸν πολὺ ἀψυχολόγητο καὶ ἀφιλοσόφητο νὰ ὑποθέσωμε δτι δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ σταθῇ στὸ μέλλον ἐνα καθεστώς, ποὺ θὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὸν πιὸ ἀψηλὸ πολιτισμὸ ποὺ μποροῦμε σήμερα νὰ φανταστοῦμε, τὴν πιὸ ἔντονη εἰρηνικὴ ἔργασία, τὴν πιὸ ἀφαντάστως τέλεια θετικὴ ἐπιστήμη, καὶ δλα αὐτὰ προσαρμοσμένα σὲ μιὰ διεύθυνση, ἣ πηρετοῦντα ἐνα κύριο με-

**γαλειώδη σκοπό: Τὸ πῶς γὰς ἔχμεταλλευθῆ τῇ ἀγθρωπότητᾳ
ὅσου τὸ δυνατὸν καλύτερα τὰ ἀπέραντα, ἀτελείωτα, υλικὰ
πλούτη τοῦ πλανήτη μας.**

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΣΤΟΥΣ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΑΣ

Τὸ ἀρθρὸ τοῦ Α. Ντέλου* στὸ «Νουμᾶ» γιὰ τὸ βιβλίο μου «τὸ κοινωνικό μας ζήτημα» καὶ μερικὰ ἐνθαρρυντικὰ γράμματα ἄλλων δημοτικιστῶν μὲ ὑποχρεώνουν γ' ἀνταλλάξω μαζὶ Σας μερικὲς ιδέες γιὰ πολλὰ σοβαρὰ ζητῆματα τὰ δποῖα μᾶς ἐνδιαφέρουν ἔξ ίσου. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δημοτικιστὰς συμφωγώντας σὲ πολλὰ μαζὶ μου, μοῦ παραπονέθηκαν πὼς δὲν ἔξετίμησα στὸ βιβλίο μου τὴ δράση τους ὅπως ἔπρεπε. "Αλλοι πάλι νομίζουν δτὶ δλως διόλου ἀρνοῦμαι τὴ θετικιὰ δράση τους. Εἶναι περιττὸ γὰ τούσω πὼς δλα αὐτὰ εἶναι καθαρὴ παρεξήγηση. Πῶς μποροῦσα γ' ἀρνηθῶ κάθε ωφέλεια τῶν δημοτικιστῶν ἀφοῦ τοὺς δνομάζω «ἀτρόμητους ὑπερμάχους τῆς ζωντανῆς μας γλώσσης», «τὰ μόνα ἴκανα πρὸς θετικὴν ἔργασίαν στοιχεῖα τοῦ τόπου»; κ.τ.λ. κ.τ.λ. Ἐγὼ εἶπα μόνον δτὶ «σχετικῶς δὲν ἔπραξαν πολλὰ» καὶ τοῦτο διότι ἡ τακτικὴ τους ήταν οὐ τοπιστικὴ. Δηλαδὴ μὲ ἄλλη καλύτερη τακτικὴ σὲ εἶκοσι χρόνια θὰ μποροῦσαν νὰ κάνουν πολὺ περισσότερα! Καθώς θλέπετε, ἡ διαφορὰ εἶνε στὸ ζήτημα τῆς τακτικῆς. Καὶ δπως ξέρετε, ἀπὸ τὴν δρθότητα τῆς τακτικῆς ἔξαρταται πολλὲς φορὲς τὸ πᾶν. Η ἱστορία τῆς εύρωπαικῆς κοινωνίας μᾶς παρουσιάζει πολλὰ παραδείγματα κινήσεων που στὴν ἀρχὴ καρκινοβατοῦσαν ἐπειδὴ ἡ τακτικὴ τους ήταν οὐτοπιστική, μόλις δμως τὴν ἀλλάξαγε

(*) Α. Ντέλος (Ψευδώνυμο τοῦ 'Αλ. Δελμούζου).

έκαγαν δλματα προόδου. Καὶ τώρα θὰ πῆτε: Τί πρᾶγμα εἶναι ἐπὶ τέλους αὐτὴ ἡ τακτική; Ἡ τακτικὴ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα δλοκλήρου ἐγκεφαλικοῦ συστήματος, δλοκλήρου φιλοσοφικῆς ἀπόψεως. "Αλλο ἀποψη, ἀλλο τακτική! "Αν ἐγὼ δὲν συμφωνῶ μαζί σας δύσον ἀφορᾶ τὴν τακτική, αὐτὸ πρέρχεται διότι τὸ φιλοσοφικό μου σύστημα, ἡ κοινωνική μου ἀντίληψη δὲ συμφωνεῖ μὲ τῇ δικῇ σας. Προτοῦ λοιπὸν σᾶς μιλήσω περὶ «τακτικῆς» πρέπει νὰ μποδείξω ποιά εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς δικῆς μου καὶ τῆς δικῆς σας κοινωνικῆς ἀντίληψεως. Τότε καὶ ἡ διαφορὰ τῆς τακτικῆς θὰ φανῇ μόνη της καθαρά. "Ισως μερικοὶ στὴν ἀρχὴ δροῦν τὶς «φιλοσοφικὲς συζητήσεις» περιττές, τοὺς παρακαλῶ διμως θερμὰ νὰ διαβάσουν ώς τὸ τέλος μὲ ὑπομονὴ καὶ τότε θὰ ίδοιν τῇ μεγάλῃ τους σπουδαιότητα καὶ θὰ πεισθοῦν τί μεγάλη οἰκονομία χρόνου γίνεται, πόσες παρεξηγήσεις, ἐπεξηγήσεις κ.λ.π. κατόπιν ἀποφεύγονται δταν εύθυνς ἐξ ἀρχῆς διατυπωθῆ ἔνα συνεπὲς σύστημα.

Κάθε σοβαρὸς ἀνθρωπος ποὺ ἔπαινε πλέον γὰρ ζῇ «μηχανικῶς» καὶ θέλει γὰρ καταλάβῃ «τὸν ἔξω κόσμον» δὲν μπορεῖ γὰρ μήν προβάλῃ στὸν ἔαυτό του τὶς ἀκόλουθες δυὸ ἐρωτήσεις: 1) Ἡ κοινωνία μένει στάσιμη ἢ κινεῖται, ἔξελίσσεται; 2) Ἐγ ἔξελίσσεται, γίνεται αὐτὸ σύμφωνα μὲ ώρισμένους γόμους ἢ ἔτσι είκει καὶ ώς ἔτυχε; Καθὼς βλέπετε ώρισμένες καὶ λογικὲς ἐρωτήσεις ποὺ χρειάζεται ἀμεση ἀπάντηση. Συνήθως δυὸ εἰδῶν ἀπαντήσεις δίγονται στὰ ἐρωτήματα αὐτά. Ἡ πρώτη ἀπάντηση εἶναι ἡ ἔξης: Ἡ κοινωνία δὲν μένει στάσιμη, διαρκῶς ἔξελίσσεται σύμφωνα μὲ ώρισμένους γόμους, τοὺς διποίους δ ἀνθρωπος μπορεῖ ἀντικειμενικῶς γὰ σπουδάσῃ. Σύμφωνα μὲ τῇ θεωρίᾳ αὐτὴ τῆς ἔξελιξεως πρέπει τὰ φαινόμενα γὰρ τὰ φανταζόμαστε δτι κινοῦνται, ἔξελίσ-

σονται δλα μαζι, έχουν την έκανότητα να μεταβαίνουν από τη μιά κατάσταση στην άλλη, να μετατρέπονται τδ ένα στό άλλο, έν γένει έχουν άμεση δργανική σχέση καὶ συγγένεια, συγδέονται μὲ χλιους δεσμούς ἀναμεταξύ τους, πηγάζει τδ ένα από τόλλο κ.τ.λ. Γι³ αύτό πρέπει πάντοτε να ἔξετάζωνται ή λα μαζι, να ζητεῖται ή μεταξύ τους σχέση καὶ ἀλληλεπίδραση, να ζητεῖται ή προηγουμένη τους κατάσταση από την δποία γεννήθηκαν δι⁴ ἔξελιξεως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τωρινῆς τους καταστάσεως να ζητηθῇ, ἀν εἶναι δυνατόν, ή μέλλουσα κατάσταση στην δποία θὰ μεταβοῦν κ.τ.λ. Μὲ δυὸς λόγια: πρέπει γὰ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα «ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἔξελιξεώς των». Αύτῃ εἶναι ή μιὰ απάντηση. Ἡ άλλη έχει ἔντελῶς ἀντίθετο χαρακτῆρα. Σύμφωνα μ' αὐτῇ: Καὶ ἀγ ἀκόμα παραδεχθοῦμε δτι διαρκῶς κινεῖται ή κοινωνία, αύτὸ γίνεται δχι σύμφωνα μὲ ὥρισμένους νόμους σὲ μιὰ ὥρισμένη διεύθυνση τὴν δποία μποροῦμε γὰ σπουδάζουμε καὶ κάπως νὰ προβλέπουμε, ἀλλὰ ἔτσι τυχαίως. Ἐπομένως τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα πρέπει γὰ τὰ φαγταζόμαστε ὡς ξεχωριστά, ἀνεξάρτητα, δσχετα ἀναμεταξύ τους, πηγάζοντα μόνον από τὴν ἀνεξάρτητη καὶ ἐλεύθερη θέση τους, δὲν μπορεῖ γὰ δημάγεται σὲ κανένα νόμο! Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Ἐγελ, τὴν πρώτη τὴν μέθοδο ποὺ ζητεῖ γὰ ἔξετάση τὰ φαινόμενα, «ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἔξελιξεώς των» τὴν ὠνόμασε διαλέκτική, τὴ δεύτερη ποὺ φαντάζεται τὰ φαινόμενα ὡς ἀποκρυσταλλωμένα, ἀνεξάρτητα, δσχετα ἀναμεταξύ τους, τὴν ὠνόμασε μεταφυσική. ("Ἄν καὶ οἱ δροι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἐπιτυχεῖς, ἐν τούτοις θὰ τους μεταχειριστοῦμε ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι καλύτεροι).

Οι «μεταφυσικοί» παίρνοντας ὡς τελευταία α-

τία τῶν φαινομένων τὴν «ἀνεξάρτητον θέλησιν» τῶν ἀνθρώπων, ἀναγκάζονται γὰρ βλέπουν τὸν κόσμο μᾶλλον μὲν εἰδεῖς στιχά μάτια. Τοὺς εἶναι πλέον δύσκολο γὰρ γυρεύουν πίσω ἀπὸ τὴν ίδεαν τῶν ἀνθρώπων ἄλλες βαθύτερες αἰτίες ποὺ γὰρ τὶς γεννοῦν, τὶς δὲ ὑλικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας τὶς θεωροῦν σάνι κάτι επουσιώδες, δευτερεῦον ποὺ δὲν ἀξίζει καὶ γὰρ λαμβάνεται ὑπ' ὅψιν. Οἱ «διαλέκτικοι» τουγαντίον βλέπουν συγήθως τὸν κόσμο μὲν ἀντίθετα μάτια. Στὴν «ἀδιάλειπτον σειράν τῶν φαινομένων» οἵ ἔκαστοτε ἴδεες τῶν ἀνθρώπων χάνουν γι' αὐτοὺς τὴν ἀνεξάρτητη σημασία τους καὶ καταγοῦν ὡς ἀποτέλεσμα μᾶλλον, ὡς ἀπαύγασμα βαθυτέρων αἰτιῶν, ὑλικῷ συγθήκῳ τῆς ἔκαστοτε ἐποχῆς. «Οτι λοιπὸν γιὰ τὸν «μεταφυσικὸν» εἶναι αἱ τὰ ια, γιὰ τὸν «διαλεκτικὸν» καταντῷ ἀποτέλεσμα ἡ τὸ πολὺ «σύμπτωμα, ὑποχρύπτου βαθυτέραν κοινωνικὴν καὶ ὑλικὴν αἰτίαν καὶ βάσιν». Καὶ τώρα γιὰ γὰρ φανῇ καλύτερα ἡ διαφορὰ μεταξὺ «μεταφυσικῆς» καὶ «διαλεκτικῆς» μεθόδου θὰ φέρουμε μερικὰ χειροπιαστὰ παραδείγματα:

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιός ἔκανε τὴν γαλλικὴ ἐπανάσταση;

α') **ΑΠΑΝΤΗΣΗ** μεταφυσική: Τὴν γαλλικὴ ἐπανάσταση τὴν ἔκαναν οἱ «ἐγκυροπαιιδισταί» μὲν τὶς ίδεας καὶ τὰ συγγράμματά τους. **Η καὶ ἄλλοις:** Τὴν ἔκαναν δὲ Μιραμπώ, Μαρά, Δαντώγ, Ροβεσπιέρος κ.τ.λ. κ.τ.λ.

β') **ΑΠΑΝΤΗΣΗ** διαλεκτική: Η γαλλικὴ ἐπανάσταση ἦταν ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα οἰκονομικῆς ἐπαναστάσεως! Η βαθμιαία οἰκονομικὴ ἔξελιξις ἐγέννησε γέναια δυνατὴ κοινωνικὴ τάξη, τὴν «μπουρζουαζία», ἡ δόποια δὲν μποροῦσε πλέον γὰρ ὑποφέρῃ τὸ ζυγὸν τῆς κυριαρχησ ἀριστοκρατικῆς τάξεως ποὺ ἀντιπροσώπευε τὸ παλαιὸν οἰκονομικὸν φεού-

δαλικό σύστημα. Ή επαγάσταση δὲν ήταν άλλο τι παρά ή αναπόφευκτος σύρραξη αύτῶν τῶν δύο κοινωνικῶν τάξεων. (Τὸ ἕδιο ἔγινε καὶ στἄλλα κράτη). Οἱ ἐγκυροπαιιδισταὶ δὲν ήταν άλλο τι παρὰ οἱ ἀσυνείδητοι ἀπολογηταὶ τῶν ἀπελευθερωτικῶν τάξεων καὶ ἀπαιτήσεων τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐποχῆς τους. Οἱ Μιραμπώ, Ροβεσπιέρος καὶ Δαυτών ήσαν οἱ ἀπαραίτητοι ἥρωες παρομοίων μεγάλων λαϊκῶν κινήσεων. "Αγ δὲν εἴταγε αὐτοί, θὰ εἴταγε άλλοι! Λοιπὸν αὐτοὶ ήταν δχι αἰτία τῆς ἐπαγαστάσεως, ἀλλ' ἀναπόφευκτο γέννημα, ἀποτέλεσμα αὐτῆς.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πῶς γεννήθηκε η θρησκευτική μεταρρύθμιση στή Δύση;

α') ΑΠΑΝΤΗΣΗ μεταρρύθμιση : Αἰτία τῆς μεταρρύθμισεως εἴτανε δ Λουύθηρος, δ Καλβῖνος κ.τ.λ.

β') ΑΠΑΝΤΗΣΗ διαλέκτική : Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς βαθύτερους οἰκονομικοὺς καὶ κοινωνικοὺς λόγους ποὺ τὴν προετοίμασαν, η μεταρρύθμιση ήταν ἀναπόφευκτη συνέπεια μακρῶν καὶ μεγάλων παραπόνων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἐναντίον στήν ἕδιοτελῆ, δεσποτική καὶ διεφθαρμένη πολιτική τοῦ καθολικοῦ κλήρου. Ο Λουύθηρος, Καλβῖνος καὶ λοιποὶ ἀναμορφωταὶ ήταν «οἱ καλύτεροι διατυπώσαντες» μιὰ γενική ἀπάντηση καὶ ἐπιθυμία δλοκλήρου ἐποχῆς.

ΕΡΩΤΗΣΗ: «Ποιά εἶναι η αἰτία ποὺ γέννησε τή μεγάλη ρωσσική φιλολογία;

α') ΑΠΑΝΤΗΣΗ μεταρρύθμιση : Η ζωντανή γλῶσσα! Μόλις οἱ Ρώσσοι ἐκανόνισαν τὸ γλωσσικό τους ζήτημα, δημιουργήσανε τέτοια ἀξιόλογη φιλολογία.

β') ΑΠΑΝΤΗΣΗ διαλέκτική : Κάθε φιλολογία ἐν γένει εἶναι ἀπαύγασμα κοινωνικῆς ψυχολογίας, αὐτὴ δὲ ἀποτέλεσμα κοινωνικῶν συνθηκῶν, κι αὐτὴ βαθυτέ-

ρων υλικῶν κ.τ.λ. Ἡ ρωσσικὴ φιλολογία εἶναι ή κατ' ἔξοχην κοινωνικὴ φιλολογία. Γιάν νὰ καταλάβῃ κανένας τὴν μεγάλη της ἐσωτερική δύναμη καὶ εἰλικρίνεια, πρέπει νὰ γνωρίζῃ καλὰ τὶς ἔκτακτες συνθῆκες στὶς δποῖες ἔζησε η ρωσικὴ κοινωνία στὰ τελευταῖα 100 χρόνια τοῦ φεουδαλο-ἀριστοκρατικοῦ καθεστώτος. Ἐνδιφ τὸ φεουδαλικὸ καθεστώς δρισκότανε σ' δλη του τὴν ἀκμὴ καὶ δύναμη, δ δὲ λαδεὶς σὲ πλήρη ἀμάθεια καὶ δουλεία, οἱ ἀριστοκράτες συγγραφεῖς δὲν προχωροῦσαν παραπάνου ἀπὸ τὸν φευδοχλασσικισμό. Ἡ γαλλικὴ δμως ἐπανάσταση κ' η ἀφύπνιση τῶν ἀστικῶν στοιχείων τῆς δύσεως, ἔδωκαν νέα τροπή στὰ πράγματα. Τὰ ρωσικὰ στρατεύματα γυρίζοντας ἀπὸ τὸ Παρίσι φέρανε μαζὶ καὶ τὶς γέες ἀστικὲς ἰδέες. Τὰ καλύτερα παιδιὰ τῆς ἀριστοκρατίας — ἀξιωματικοὶ καὶ ποιηταὶ — ἐμπνέοντο τώρα μὲ φιλελεύθερες ἀρχές, οἱ δποῖες τοὺς ὠδήγησαν μοιραίως στὸ «κίνημα τοῦ Δεκεμβρίου» κι' ἀπὸ κεῖ στὴν κρεμάλα καὶ στὴ Σιβηρία. Ἡ ἀρχὴ δμως γίνηκε, τὰ πρῶτα σπέρματα εἶχανε ριχτῇ. Ὁ μεγάλος Πούσκιν, ποὺ τυχαίως γλύτωσε τὴν τύχη τῶν φίλων του, δημιουργεῖ τώρα λαϊκὴ ποίηση μὲ λαϊκὴ γλώσσα καὶ φυχολογία προσπαθώντας κατὰ τὴ φράση του «γὰς ξυπνήσῃ στὸ λαδ μὲ τὴ λύρα του ἀγαθὸς αἰσθήματα!». Οἱ ἀνώμαλες δμως συνθῆκες τῆς ἐποχῆς του τὸν δδηγοῦν σὲ μονομαχία δπου καὶ σκοτώνεται. Τὴν ἴδια τύχη δρίσκει καὶ δ ἄλλος μεγάλος ποιητὴς Λέρμοντωφ. Ὁ Γριμπογέδωφ καὶ δ Γόγολ γράφουν στὸ μεταξὺ δυὸ πρώτης τάξεως κοινωνικὲς κωμωδίες («δυστυχία τὸ πολὺ μυαλὸ» καὶ «δ ἐπιθεωρητής»), ἀμείλικτη σάτυρα τῆς φεουδαλιστικῆς ἐποχῆς τους. Τὰ ἀθάνατα ἔργα καὶ σήμερα ἀκόμα παίζονται! Μὰ δ Γριμπογέδωφ στέλνεται στὴν Περσία δπου καὶ δρίσκει μοιραίο θάνατο. Ὁ Γόγολ πεθαίνει ὑπὸ τὴν ἐπιτήρη-

ση τῆς ἀστυνομίας. Η ἵδια ἀστυνομία παρακολουθεῖ τις τελευταῖς στιγμὲς τοῦ μεγάλου κριτικοῦ Μπελίνσκι, δ ὅποιος μὲ τὴ φλογερή του καρδιὰ καὶ τὰ μεγάλα του ἴδαινικὰ ἐσκόρπισε ἐνθουσιασμὸν γύρω του. Ο Τουργένιεφ στὸ μεταξὺ φυλακίζεται. Τὸ Δοστογιέφσκι τὸν δδηγοῦντες στὴν κρεμάλα δπου καὶ τὸν συγχωροῦντες γιὰ νὰ τὸν στελούν ἀμέσως στὴ Σινηρία. Ο Μπακούνιν καὶ Γέρτσεν, δυὸς μεγάλοι χαραχτῆρες τοῦ αἰῶνος, τὸ σκάνουν στὸ ἔξωτερικό, δ πρῶτος γιὰ ν' ἀγωνισθῇ «ὑπὲρ τοῦ κόσμου» καὶ διαδώσῃ ἀναρχικὸ σύστημα, δ δεύτερος γιὰ νὰ βροντοφωνήσῃ μὲ τὸν «κώδωνά» του ἀπὸ τὸ Λογδίνο τὶς ἀτιμίες τοῦ καθεστῶτος. Η ἐπίδρασή του κολοσσιαλα διαβάζεται καὶ στοὺς αὐλικοὺς κύκλους! Τὸ φλέγον ζήτημα τῆς ἡμέρας «ἡ ἀπελευθέρωση τῶν δούλων χωρικῶν» ἐμπνέει στὸν Τουργένιεφ «τὶς σημειώσεις κυνηγοῦ», στὸ Γρηγορόβιτς «τὸν κακόμοιρο Ἀντώνη», στὸν Πίσεμσκι «τὴν πικρὴ τύχη». Η παγωλεθρία τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου δείχνει ἐπὶ τέλους δλοφάνερα τὴν σαπίλα τοῦ καθεστῶτος. Ο γέος αὐτοκράτορας ἔρχεται μὲ μεγάλες μεταρρυθμίσεις. Οι χωρικοὶ ἐλευθερώγονται. Οι πόλεις καὶ οἱ δῆμοι ἀποχτᾶντες σχετικὴ αὐτοδιοίκηση. Γενικὸς ἐνθουσιασμός, γενικὲς ἐλπίδες, μεγάλα σχέδια, μεγάλα ὅνειρα! Ολόκληρη σειρὰ μεγάλων συγγραφέων ἀγαφαίνεται μὲ μᾶς: Γούτσαρώφ, Ὁστρόφσκις, Νεκράσωφ, Σαλτικώφ, Δομπρολιούμπωφ, Πίσαρεφ, Τσεργισέφσκι, Δανιλέφσκι, Λεσκώφ, Κατκώφ. Στὰ ἔργα τους θὰ βρῆτε δλητὴ μεγάλη ἐποχή. Αἰσιοδοξία, ἐλπίδες, ὅνειρα στὴν ἀρχή, — ἀπαισιοδοξία, ἀντιφάσεις, σύγχιση στὸ τέλος! Γιατὶ τὰ μεγάλα ὅνειρα δὲ βαστάζανε πολὺ. Οι «μισὲς μεταρρυθμίσεις» δὲν ἴκανοποίησαν κανένα δπως ἔπρεπε, στὸ τέλος δὲ τοὺς ἐψύχραναν δλους. Ἀριστερὰ ἐφώγαζαν: «Ἐμπρός, λοιπόν, συμπληρώστε τες!» δεξιά: «Τὰ διέπουν τὰ ἀποτε-

γέσματα τῶν μεταρρυθμίσεων; πίσω λοιπόν στὴν παλαιὰ δουλεία!». Ἡ κυβέρνηση μὲ τὴν ἀστάθεια καὶ τὰ ἡμίμετρα ἔγινει τῇ σύγχισῃ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὶς ἡ ριζοσπαστικὴ νεολαία ἐξιδαγικεύει τὸ χθεσινὸ δοῦλο «χωρικὸ» καὶ δημιουργεῖ διάφορα οὐτοπιστικὰ σοσιαλιστικὰ συστήματα γιὰ νὰ τὸν σώσῃ. Ἡ Αθρόα τρέχει στὰ χωριὰ γιὰ νὰ τὸν κατηχήσῃ, νὰ τὸν ἀναπτύξῃ. Ἡ κυβέρνηση τὴν καταδιώκει ἀμελικτα, ἀπαυτᾶ κι' αὐτὴ μὲ τρομοκρατία σκοτώνεται δ Τσάρος! Ὁ διάδοχός του ἔρχεται πλέον μὲ ὀρισμένες ἀντιδραστικὲς τάσεις. Νέα τρομοκρατία ἀρχίζει. Ὁ, τι φιλελεύθερο, γερὸ καὶ δυνατό, καταδιώκεται, φυλακίζεται, ἐξορίζεται. Οἱ ἄλλοι πέφτουν σὲ ἀπαισιοδοξία, ἐκγευρισμό, κούραση, χαύνωση. Γενικὴ ἀπάθεια, δ χαρακτηρισμὸς τῆς νέας ἐποχῆς. Ὁ Τσέχωφ, δ μεγάλος της ποιητῆς. Στὰ διηγήματα καὶ τὰ δράματά του μᾶς δίγει δλόχληρη πιγακοθήκη ἀπαθῶν, κουρασμένων, ἀδυνάτων, «περιττῶν» ἀνθρώπων. Τώρα βγαίνει καὶ δ Τολστοῖ μὲ τὶς μυστικοπαθεῖς ἀναρχικὲς ἴδεες του καὶ τῇ θεωρίᾳ! «μὴν ἀγτιστέκεσαι στὸ κακό». Ἄλλα καὶ αὐτὴ ἡ κατάσταση δὲ βαστᾶ πολὺ. Ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη κάνει στὸ μεταξὺ ἀθόρυβα τὴ δουλειὰ της. Ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται πολὺ· δυνατὴ ἀστικὴ τάξη δημιουργεῖται. Πολυάριθμοι ἔργατες - προλετάριοι ἀγαφαίνονται. Ὁ πρόλεταρικὸς σοσιαλισμὸς (Μαρξισμὸς) βίαια εἰσχωρεῖ μαζὶ τους ἐκτοπίζοντας σιγὰ σιγὰ τὸ μικρομπουρζουαζικὸ οὐτοπιστικὸ σοσιαλισμό. Οἱ προλετάριοι ἀναπτύσσουνε τὴ δύναμη τους καὶ μᾶς δίγουν τὸ μεγάλο τους ποιητὴ καὶ ἀπολογητὴ Μαξίμ Γόρκι! Νέες δυνάμεις μαζεύονται. Ἡ ἐπανάσταση ξεσπᾷ...

Καὶ τώρα μερικὰ Ἑλληνικὰ παραδείγματα.